

HOMEROS TERMÉSZETSZEMLÉLETÉNEK KÖZÉP-ISKOLAI TANÍTÁSA.*

— Boldogult Volf Györgynek, a görög irodalom tanítása lelkes hívének emlékére. —

I. Homeros hasonlatai és allegóriái.

Több szempontból osztják fel és elemzik Homeros hasonlatait a szakértők, kiváltképen Düntzer, Kiene, Bernhardt, nálunk Szász Károly stb. Vannak, a kik e hasonlatok logikai alapján, az ú. n. «tertium comparationis» szerint osztályozzák. Ezen osztályozás eredménye, hogy a hasonlatok megannyian *elvont fogalmakat*, pl. *cselekvéseket* (különösen a szembeötlőket), megkapó, válságos *helyzeteket*, *tulajdonságokat* és egyéb *viszonyokat* (pl. nagyság, távolság, erő, sokaság) szemléltetnek.

Mások meg rendszerezvén a hasonlatok *tárgyait*, egybeállítják azon nagyszerű és teljes panorámát, melyben Homeros bámulatosan éles megfigyelés alapján az egész *külvilágot* és a korabeli *emberi életet* élénk tárja.

Azt is érdekes vizsgálni, *hol* alkalmazza, *hogyan* szerkeszti szintaktikai szempontból, a cselekvény mely fordulópontjain *halmozza össze* pathosza *letőpontjára* hágván nagy, körmondatos hasonlatait. Pl. Az Ilias II. és XVII. énekében összehalmozott hasonlatok szolgálnak a Grote értelmében vett «Ilias» keretével.

Én ezúttal didaktikai fontosságuk miatt főképp az *állatvilágból* rajzolt hasonlatait vizsgálom és azok viszonyát az ú. n. *æsupisi mesékhez*. Hisz ezek szintén a kisázsiai képzelem termékei hellen formában.

Vegyük csak szemügyre az Ilias XVI. 351. stb. soraiban festett hasonlatot a *farkasokról*:**

«Mint bösz farkascorda gödölyékre támad,
Bárányt öl anyástul gyilkolván a nyáját;
Pásztoruk könnyelmű, magukra hagyatva
Szanaszét legelnek száz apró csapatba»;

* Erre dolgozatomnak *nem* tudományos, teljes rendszer a célja. A tárgyalás fonala csupán az, a mit Schiller így fejez ki: «Hat es doch eine Mutter nur und die Züge der Mutter: Deine erhabene Züge, Natur.» Célom sok esztendei iskolai gyakorlat alapján per summos apices összezsenedni mindazt, a mit tárgyamra nézve iskolai előadásra első sorban szükségesnek tartok.

** Saját fordításom.

Am az ordas rablók lesből rájuk rontnak,
 S a reszketeg nyájban vérpatakat ontnak:
 Trója népire úgy Danaok rontának,
 Hogy csúfosan legott eredtek futásnak;
 Elhamvadt szüvökben a hősi bátorság,
 Mind a gyáváknak sik ösvényit taposták.»

Vessük egybe ezen hasonlattal Aesopusnak ama meséjét a «Gondatlan pásztor és farkasról», melyről némelyek úgy vélekednek, hogy vele rokon tartalmú. Így hangzik:

«Az egyszeri pásztor egy farkaskölyköt találván, fölnevelé. Miután pedig felnövekedett volt, megtanítá, hogyan raboljon a közeli nyájakból. Miután a farkas ezt megtanulta volt, így szóla: «vigyázz, nehogy ha engem a rablásra rászoktattál, a tennen nyájadban okozzak nagy kárt».

Van-e rokonság e kettő között? Semmi; kivéve, hogy itt is, ott is van szó farkasról, gondatlan pásztorról, meg juhokról.

Állítsuk tehát egybe a különbségeket: *

1. Aesopus farkasa ravaszkodik és beszél, *mint az ember*; vagyis symboluma egy bizonyos *emberi* jellemtypusnak. Hogy pedig milyennek, azt, mint rendszeren, maga Aesopus megmagyarázza tanulságképen: «Valakik természetüknél fogva rablásra és hatalmaskodásra születtek, azok mindenekelőtt tanítóikat szokták megkárosítani». Vagyis gonosz lelkektől jótéteményeink fejében halát ne várjunk. Ama másik mese, hogy a feleledt vipera halálra marta jótévőjét, még plasticusabban allegorizálja a fentebbi igazságot.

2. Homeros igazán a *farkasokat* festi, a milyen fenevadak azok valóságban. Egy pár merész ecsetvonással oly hű képet fest róluk és a zavarba ejtett nyájról, hogy képzelmünket az állatvilágnak a «létért való harczába» ragadja. Ellenben Aesopus allegoriája azért oly találó, mert híven emlékeztet az *emberi* cselekvésekre. Homeros hasonlata hű szemlélet, való dolgoknak elbeszélése; ő az állatok életét egy elfogulatlan természetkutató szemével figyeli meg. Hőseit pedig, hogy marczona hadakozásukat, nagy physikai erejüket stb. szemléltesse, a hasonló tulajdonságú fenevadak mivoltához hasonlítja. Látnivaló, hogy épen megfordítva jár el, mint Aesopus. Célja is ellenkező, ha ugyan van egy valódi költőnek «*czélról*» tudata.

Homeros tehát gyönyörködtet, képzeletünkhöz szól, szívünket indítja meg; míglen Aesopus tanít, csakhogy élvezetesen, talány alakjában.

* Ajánlom didacticai szempontból, hogy mentül több oly aesopusi mesét és homerosi hasonlatot, melyben *ugyanazon állatok* szerepelnek, vessünk egybe az iskolában.

Tehát a költőnek egyáltalán nem volna szabad bennünket tanítani, vagyis erkölcsi, örök elveket belénk plántálni? Sőt igenis, de ezt Homeros, a ki a költészetnek, nemcsak belső és külső idomára, hanem mindenmű segédeszközére és módszerére örök kanon, *allegoriákban* teszi. Ebbeli művészete pedig abban áll, hogy allegóriáit személyeinek szájába adja. Így azok a küzdő, szenvedő hősök szivéből fakadnak és rögtön utat találnak a mi szivünkbe is. Ő, a legnagyobb epikus, minden *drámai* esz-közzel is él, ha szüksége vagyon rá. Két leghíresebb allegóriája közül az egyiket maga Achilleus mondja el (Ilias XXIV. 517. stb.) az ősz Priamos vigasztalására: * «A jó- és balszerencse».

«Szegény öreg, szived' nyomja tenger bánat,
 Ily vakmerő útra, hogy vén fejed' szántad!
 Egyedül jöttél el gályák tömegébe;
 S ama zord férfinak mersz lépni elébe,
 Ki véres boszút állt sok jó magzatodon;
 Biz' isten, a szived kemény vasbul vagyon!
 Nosza foglalj helyet magas karosszéken,
 Siró-rivó lelkünk' csitítsuk el szépen!
 Gyászolunk bár mélyen s omlik szemünk árja,
 Ha ki mit elvesztett, nem térül meg kára.
 Mert miránk ily sorsot mért a boldog isten,
 Gyarló halandókra, hogy szenvedjünk itten.
 Ok maguk ott fennen gondtalan lakoznak,
 Két nagy hordót szánva minden Jó, meg *Rosznak*.
 Egyik szerencsével, másik bajjal telve,
 S mennyköves Zeusnak osztja ki kegyelme.
 Ha kinek vegyítve mindkettőből kever,
 Azt hol kudarcz éri, hol pediglen siker.
 De kinek fejére csupa búbajt sujtott,
 Olyan ágrulszakadt megátkozva bujdos.
 Szép, dicső földünkön éhszomj üzi-hajtja;
 Sem isten, sem ember nem könyörül rajta:
 Peleus atyámnak is jutott sok ajándok,
 Mikor fogantaték, mindennel lön áldott:
 Hire-neve nagy volt, vagyona — marhája,
 Myrmidon népeknek vala hős királya.
 Halandó létire istennőt nyert nőül,
 S feje mostan mégis búbánatban öszül.
 Dús birtoka nem száll soha magzatokra,
 Egyetlenegy fiát várja halál torka.
 Nem is lészek néki vénkora támaszsa;
 Itt ülök Trójában, mint holmi mihaszna,

* Saját fordításom.

Szép hazámtul távol, a te nagy bajodra ;
Kezemtől sok fiad dőlt a véres porba.»

A másik allegóriát Phoinix szájából halljuk, midőn Achilleushoz esedezik irgalomért (Ilias IX. 496. stb.). Valamint Achilleus a cselekvény góczpontja, minden miatta, vagy általa történik: úgy e két allegoria is, mindkettő az emberszeretet legmagasztosabb kifejezője, Homeros tragikai művészete folytán tőle ered és hozzá fordul. A mit még a IX. énekben makacsul elfojt magában, t. i. az irgalom, az emberszeretet érzelmét, annak a befejező énekben *ön maga* lőn apostola! Ezen kiengesztelő ellemfejlesztés egyik titka az Ilias hatásának: * «*A Bűn és az Imák*».

«Fojtsd el, óh Achilleus, vészes haragodat,
Könyörtelen szivek jutalma kárhozat!
Nézd az isteneket, ők is irgalmaznak,
Hatalom s erőre bár fölötted vannak!
Hisz jámbor imával s felszálló tömjénnel,
A bűnbánó ember istent is megkérel.
Ki az erkölcs utját dölyfösen elhagyta,
Marhát s italt áldoz s léssen foganatja.
Lásd, im az Imák is lányai nagy Zeusnak,
Ránczosak, kancsalok s jártukban inognak;
A Bűnnek nyomában csoszogva haladnak,
Mert éperős a Bűn s gyors lábai vagynak.
Nyomorék hűgait könnyen megelőzi,
Széles e föld gyarló lakosit legyőzi.
Ámde jóvá tenni az Imák sietnek,
S ki őket tiszteli, ahhoz közelednek;
Bármilyen szörnyűt művelt, nem lesz tőle kára,
Jó szüvök megesik buzgó fohászára.
De ha nyakas marad s göggel rájuk förmed,
Zeus elé járulnak s romlására törnek;
Büntetésül, kérik, a Bűnt küldje rája,
Hogy csökönys vétkit későn szánja-bánja.

Tehát Zeus leányit, Achilleus, tiszteld meg,
Ez válik javára haragos embernek!
Sok dus ajándokot mert ha nem ígérne
Atreusfi s dölyfében forna még a vére:
Eszembe se jutna lohasztni haragod',
Szemedre nem vetném, hogy őt veszni hagyod.
De im bőven küldött s még többet ígére,
Ha romlást nem hoznál szégyenült fejére.

* Saját fordításom szerint.

S a kiket kérlelni küldé követekül,
 Egész achiv népnek szine-java közül,
 Ők előtted is mind mód nélkül kedvessek,
 Nehéz utjokat hát s szavukat ne ved meg!
 Mert ha megátalkodsz túlzott haragodban,
 Úgy a hiba súlya *rúd* nehezül jobban!

Hol van az a pap a szószéken, az a nagy színész a szinpadon, a *kü* a *bűn tragicumának* előadásával jobban fel tudná gerjeszteni bennünk a félelem és szájalom lélektisztító érzelmeit? Homeros ebbeli mesterfogása — mint fentebb is említém — abban áll, hogy nem maga prédikál, hanem a cselekvő és szenvedő hőseinek ajkáról halljuk e megrendítő allegoriákat. Mennyire elveszti hatását ugyanez az örök igazság, midőn azt pl. Zrinyi a *maga szájával oktatásképp* adja elénk (Zrinyiász XI. 1—2):

«Még ályos szüvet is nagyra visz boszuság,
 Nem hogy határtalant, kit nem bir okosság;
 Legyen nékem Achilles ebben bizonyosság,
 Kit harcuzrul tartóztatott egy kis boszuság.

Óh ha ment lehetne némely ember ettül!
 Jobbat nem kérhetne világon Istentül;
 Mert némely boszuság igen üdőtlen ül,
 Némely penig kárral maga fejére dül.»

Allegoriában tehát épen oly bámulatra méltó a művészi előadás plasticitása, mint a bennük foglalt erkölcsi tanulság mélysége.

Épen úgy a hasonlatait is, a melyek *nem* epikai közhelyek, valamint festői, ú. n. stereotyp jelzői, hanem pihenőkül szánt, önalkotta kisdéd költemények, az előadás plasticitása mellett az éles megfigyelés és mindenfelé felülemelkedő magasztos világnézet teszi örökbecsűekké.

Hősei indulatjainak, cselekvéseinek elképzeltetésére többnyire az *állatokról* vesz hasonlatot. Ezt pedig következetesen teszi, egyrészt, mert a heroikus kor hősei még mindenkép a «természet gyermekei», másrészt, mert az állati *tipikus* ösztönökben nyilvánuló természeti törvények fontos és érdekes voltától lelke át van hatva.

Ezért nem haboz Aias hősies visszavonulásakor ama hirhedt hasonlatban egy csökönyös számárról venni hasonlatot. Valamint e konok állat rá se hederít a gyermekekre, a kik botokkal kapacitálják, hanem a vetésbe furakodván, míg jól nem lakott, ki nem mozdul onnan: ép oly hiába döngették a Patroklos tetemeit hősileg oltalmazó Aias paizsát a trójaiak.

Eme sokat megmosolygott hasonlat nem csupán azért helyes, mint

magyarázói vélekednek, mert a számár nem oly satnya, megvetett terem-
tés Napkeleten, mint minálunk, hanem a *lónak*, nem ugyan nagyságra,
de erőre, alakra méltó atyjafia. E hasonlat manapság is mély hatást
teszen mindenkire, mert a tertium comparationis, t. i. a hős állhata-
tossága, szembeállítva üldözői tehetetlenségével, helyes.

Köztudomású, hogy az Ilias hasonlataiban legtöbbször az *oroszlán*, a *vadkan*, a *farkas* szerepel, mint az erő, vad bátorság typusa. Az
alattomoságra a sakál, a gyávaaságra a szarvas, meg a nyúl, végre a
szentelenségre a kutya szolgál például.

Az Odysseiában e tekintetben is nagyobb a változatosság, habár
sokkalta kevesebb a hasonlat. Szerepel itt mindenféle állat, még a polyp
és giliszta is; ámde Homeros figyelme már itt inkább az emberi élet felé
fordul, vagyis kulturképet fest. Homeros mindig tárgyának megfelelően
válogatja meg az előadás eszközeit.

II. Homeros természetrajzi világnézete.

A magamagát örökké újrászülő anyatermészet ciklikus munkáját
Homeros legmegkapóbban a *növényvilágból* vett példával, a tavaszi
virágfakadással és az őszi levélhullással szemlélteti egy locus classicus-
ban. Minthogy pedig társadalmi felfogása merőben aristokratikus, nála
a fiú ősei dicsőségének lekötöztetett folytatója, e felfogását egyebek közt
a sok «patronymikon» is bizonyítottán: felette megindító az eme hason-
latában kifejezésre jutó mélabús, szinte elegikus megnyugvás (Ilias
VI. 144. stb.):*

«Hőslelkű Tydeusfi, ne kutasd mivoltunk!*,
Más ivadék követ, majd ha mi megholtunk.
Nézd, a lombos erdő hervatag levelit,
Gallyukról hideg ősz fuvalmi leverik;
De helyükbe' száz mást nemz a szép kikelet:
Igy ad ős nemzetség más szebb s ujnak helyet!»

A mulandóság és az örök feltámadás eme viszonyát a költők szám-
talanszor kifejezik. Ámde az *iskolában* való egybevetésre leginkább alkal-
mas Horatius Ars Poetica, 60—63.

«Ut silvae foliis pronos mutantur in annos, Prima cadunt: ita
verborum vetus interit aetas. Et iuvenum ritu florent modo nata vigent-
que». Továbbá a IV. 7 ódájának első három szakasza.

A tavasz dús termelése Homerosnál a *számítalanság* symboluma:
(II. II. 467. stb.):

* Saját fordításom.

«Skamandros dús rétén annyin álltak akkor,
Mint a lány levél s rügy fakad ki tavaszkor.»

Az állatok (θηῖρες) úgy, a hogy őket róluk vett hasonlataiban festi, indulataikra, ösztönszerű küzdelmeikre nézve mindenkép azonosak a hősi kor fiaival.

Az istenek (θεοί) pedig anthropomorphistikus világnézete szerint «hatványozott», vagyis öröklétű emberek.

Örökkévaló életüket, elpusztíthatatlan mivoltukat táplálkozásukkal magyarázza meg; egészen más alkotású a vérük mint a miénk (Ilias V. 338. stb.) :

«ῥέε δ' ἀμβροτον αἷμα θεοῖο,
ἰχώρ, οἷός πέρ τε ῥέει μακάρεσσι θεοῖσιν·
οὐ γὰρ σῖτον ἔδουσ', οὐ πίνουσ' αἶθρα οἶνον,
τοῦνεκ' ἀναίμονές εἰσι καὶ ἀθάνατοι καλέονται.»

Ellenben az embereknek halandó természete épen abban gyökeredik, hogy a föld gyümölcsét eszik; szavajárása: «οἷ ἀρούρης καρπὸν ἔδουσιν», vagy pedig: «οἷ ἐπὶ χθονὶ σῖτον ἔδουσιν.» V. ö. Horatius Epist. I. 2. «Nos numerus sumus et fruges consumere nati.» Homeros felfogása tehát azonos az ősi szemita világnézettel, hiszen a főntebbi körülírással az Ádámra sujtott Istenátkot fejezi ki (Genesis III. 17.) :

«Legyen átkozott a föld te éretted, nagy fáradságos munkával egyed annak gyümölcsét életednek minden napjaiban.»

Istenei azonban bár nem is a testi és lelki fájaldaktól, de a haláltól menten könnyen és könnyelműen élnek: «ῥεῖτα ζῶοντες». Arest pl. Diomedes halálosan megsebzti a lágyékán, de Paieon gyógyfüveitől sebe oly hirtelen behegged, mint a mily gyorsan fut össze túrónvá a megsavanyodott tej (Ilias V. 900. stb.) :

«τῷ δ' ἐπὶ Παιῶν ὀδυνήματα φάρμακα πάσσω
ἰκέσασ' · οὐ μὲν γὰρ τι καταθῆτός γ' ἐτέτυκτο.
ὥς δ' ἔτ' ὀπὸς γάλα λευκὸν ἐπειγόμενος συνέπηξεν
ὑγρὸν ἔον, μάλα δῶκα περιστρέφεται κωκῶντι
ὥς ἄρα καρπαλίμως ἰήσατο θούρον Ἄρηα.»

Ilyetén, a hétköznapi életből vett képet különben ritkán használ Homeros az Iliasban; annál jellemzőbb anthropomorphismusára nézve, hogy egy istenre sem áttalja alkalmazni.

Mivelhogy pedig istenei merőben emberek, nem lehetnek elállatok nélkül sem. Ők is harciszekéren járván, paripákra van első sorban is szükségük; természetes, hogy ezek is halhatatlanok. Ilyenek pl. Here louai; midőn leszáll a trójai csatamezőre, kifogja őket ott, hol a Simoeis

és Skamandros egybeszakadnak, sűrű felhőbe burkolja s aztán nekik a Simoeis «ambrosiát» fakaszt mennyei abrakul.

Leghíresebb volt a «nap alatt» ama *telivér* olymposi lófaj, melyet Zeus adott kárpótlásul Trosnak az elrabolt Ganymedesért (Ilias V. 265. stb.):

«τῆς γάρ τοι γενεῆς, ἥς Τρωί περ εὐρύοπα Ζεὺς
δῶξ' υἱὸς ποινῆν Γανυμήδεος, οὐνεκ' ἄριστοι
Ἴππων, ὅσσοι ἔασιν ἐπ' ἠῶ τ' ἠελίῳν τε.»

Természetes, hogy ebből a dicső fajból Anchises furfangos módon *félvéreket* (*ὀποσχῶν θήλεας Ἴππους*) tenyésztett, s hogy a talpig lókedvelő aristokrata, Diomedes ezeket Aineiastól elrabolni siet. Homerosnál a lótenyésztés már teljes *rendszerben* virágzik. De Homeros, mint nagy *művész*, ezen mennybéli lovait okkal-móddal lépteti fel, mert a *természetfölötti* segédeszközöket bámulatos mérséklettel alkalmazza. A két *táltosparipát*, tehát *Xanthost* és *Baliost*, Podarge hírhedett fajzatát, egyesegyedül félistenvérű hősének, Achilleusnak szánta. Valamint csupán neki kovácsol Hephaistos egy új csudapajzsot, a melyen kiveri az emberi életnek, városban, falun, harcban és a béke áldásai közben lefolyó jeleneteit. Csupán az ő sisakjának bokkrétájába illesztett Hephaistos sűrű aranyszálakat. Cheiron ajándoka ama dárda is, melyet *csupán* ő hirt megforgatni. Uj, mennybéli vértzetében úgy ragyog, mint a tündöklő Napisten. Ilias XIX. 897.:

»διθην δὲ κορυσσάμενος βῆ Ἀχιλλεύς,
τεύχεσι παμφαίνων ὥστ' ἠλέκτωρ Ὑπερίων.»

Most, dicsősége tetőpontján hajtja le fejét táltosajkú paripája, Xanthos, sörénye a földig omlik s *megszólalván** föltárja urának, tragikus kérlelhetetlen végzetét: *meg fog halni dicsőséges élte delén!* De Achilleus fölötte áll a sorsnak, hősileg belenyugszik: (Ilias XIX. 420. stb.)

«εἶ νύ τοι οἶδα καὶ αὐτὸς, ὃ μοι μόρος ἐνθάδ' ὀλέσθαι;
νόσφι φίλον πατρὸς καὶ μητέρος.»

Homeros művészetének mesterfogásaiban ez a klimaxszerű fokozódás bizonyára a legbámulatosabbak közé tartozik.

(Vége következik.)

IFJ. REMÉNYI EDE.

* Látnivaló, hogy az állatok beszéde nála csudaszerűség és nem természetes föltevés, mint az aëtopusi mesékben.